

האופן הנכון לעשות תשובה

פתח דבר:

בעזה"ת נעסוק בשאלה המתבקשת: מהי הדרך הנכונה והראויה לעשות תשובה? נעמיד בזה מספר נקודות חשובות, אשר ביישומם תשובתנו תהיה רצויה ומקובלת יותר.

"בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה - עושה והקב"ה מקבלו"!

ראשית כל עלינו לזכור כי המהלך של תשובה הוא ענין בפני עצמו שאינו תלוי בדבר אלא ברצונו של האדם השב מחטאיו.

כתוב במדרש תהלים (סה, ד): "נוֹרְאוֹת בְּצַדֵּק תַעֲנִנּוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמני ואמר לו: מהו (איכה ג, מד) "סְכוּתָהּ בְּעֵנָן לֶךְ מְעֹבֵר תִּפְלָה" אמר לו: שערי תפילה פעמים פתוחים ופעמים נעולים, אבל שערי תשובה אינן ננעלין לעולם, שנאמר (תהלים שם): "נוֹרְאוֹת בְּצַדֵּק תַעֲנִנּוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים" - מה הים הזה אינו ננעל לעולם, אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שהוא רוצה, כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה עושה והקב"ה מקבלו, אבל לתפילה עתים יש לה. רבי יוסי בר חלפתא אומר: "וְאֵנִי תִפְלְתִי לָךְ ה' עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב חֶסֶדְךָ עֲנֵנִי בְּאֵמֶת יִשְׂרָאֵל" (תהלים סט, יד) - עתים הם לתפילה".

אומר הגאון רבי אליהו דסלר זצ"ל: לא בכדי המשיל הכתוב את התשובה לים המלא במים. הלוא השופך מים לתוך כלי - לא משנה מאיזה צד ישפוך, הכל יתחבר יחד בלי הפרש לבסוף, וכל שפיכה אינה מוסיפה אלא בכמות. מאידך מי שמרכיב מכונה על חלקיה - הסדר הוא מוכרח, כי אם ישנה ולו במשהו המכונה לא תעבוד, פעולת המכונה דורשת סדר מדוייק.

בתפילה שייך סדר, זמן, ואפילו מקום, כאמרם ז"ל במסכת ברכות (דף ו). "במקום רינה שם תהא תפילה" ועוד הרבה הלכות כיוצא בזה, אבל התשובה היא ענין לעצמה ואינה מותנית במאומה אלא ברצון!

מדוע נמשלה תשובה לים?

נקודה חשובה נוספת נלמדת מהדמיון של תשובה לים, רעיון בדרכי התשובה.

הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל נשאל פעם: מהי הדרך הנכונה של הרב להנהיג את קהל עדתו? השיב הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל: הדבר דומה לנסיעה בים הגדול, ספינות עברו דרך הים והגיעו בשלום למחוז חפצם, אך אף לא אחת מהן סללה דרך כבושה בין גלי הים. כך גם דרכה של הרבנות, כל אחד צריך להנהיג את עדתו לפי הענין בחכמה ותבונה, ולא ראי זה כראי זה.

בספר יסוד התשובה מובא בשם המשגיח הגאון רבי דן סגל שליט"א שכעין זה יש לומר גם לענין התשובה.

בתשובה אין דרך אחת סלולה ומסויימת, וניתן לשוב אל הקב"ה בדרכים רבות ומגוונות, כל אחד לפי ענינו ומהותו. ולפיכך אם אדם השתדל לעשות תשובה בדרך מסויימת ולא עלתה בידו, עליו לנסות דרך אחרת, כי לא ראי דרך התשובה של אדם זה כדרך התשובה של אדם אחר. וישתדל לשוב עד שהקב"ה יסייעהו להגיע לתשובה שלימה.

למדנו אם כן יסוד בדרכי התשובה - כל אחד צריך לעשות תשובה לפי דרכו, תכונותיו ושורש נשמתו!

אנחנו מקילים כרבינו יונה זצ"ל!

נביא עוד ידיעה חשובה באופן הנכון של עשיית התשובה.

סיפר אחד מתלמידי ישיבת חברון: היה זה באחד מעשרת ימי תשובה בשנים הראשונות שלי בישיבה. צעדתי במסדרון, וראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל עבר על ידי ושאל אותי: "למה אתה כל כך עצוב ורציני"? ענית לו: "בגלל שאנחנו בעשרת ימי תשובה".

שוב שאל אותי: "ומי אמר שבעשרת ימי תשובה לא צריך לשמוח"? ענית לו: "אנו עסוקים עכשיו במצות תשובה, ומי יכול לעמוד בזה, הרי הרמב"ם זצ"ל אומר "עד שיעיד עליו יודע תעלומות"!

ענה לי רבי יחזקאל זצ"ל בצעקה: "למה אתה מחמיר כהרמב"ם זצ"ל?! הרי אנחנו מקילים כרבינו יונה זצ"ל!"

רבינו יונה זצ"ל אומר שעיקר חיוב התשובה זהו ש"האדם יתייצב על דרך טוב"!

"מתייצב על דרך טוב"

ומה הפשט ש"האדם מתייצב על דרך טוב"? הוסיף הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל ואמר: אספר לך מה ששמעתי מהסבא מסלבודקא זצ"ל, ששמע מרבי ישראל סלנטר זצ"ל, לבאר זאת על פי משל:

פלוני עומד ביציאה מירושלים, ושואל מישהו: כמה זמן אורכת נסיעה לבני ברק? עונה לו הלה: שישים דקות. הלה החל בנסיעתו, עוברות שישים ושבעים דקות והוא לא רואה את בני ברק... חלפו כבר מאה דקות והוא לא מבחין בשום זכר לבני ברק... כשהנסיעה נמשכת כבר מאה ועשרים דקות, הוא עוצר ושואל עובר אורח: היכן היא בני ברק? האיש מסתכל עליו בתמיהה ואומר לו: בני ברק? אתה במצפה רמון, בדרום הארץ! בני ברק היא במרכז הארץ!

שואל הוא את האיש: אני לא מבין, הייתי ביציאה מירושלים ושם נאמר לי שתוך שישים דקות נסיעה אני מגיע לבני ברק, אני נוסע כבר מאה ועשרים דקות ולא מגיע, מה קורה כאן?

עונה לו האיש: כשיצאת מירושלים היה עליך לפנות שמאלה לכיוון בני ברק, אולם אתה פנית ימינה לכיוון ים המלח...

אמר רבי ישראל סלנטר זצ"ל: באותו רגע שהוא עושה פרסה במצפה רמון ו"מסתובב" לכיוון בני ברק - זהו הרגע שהוא "מתייצב על דרך טוב"...

ויש בזה חידוש גדול: למרות שהמרחק לבני ברק הוא פי שלוש ממה שהיה עליו לנסוע בתחילה, מאה ועשרים דקות עד ירושלים, ועוד שישים דקות עד בני ברק, מכל מקום הוא במצב טוב הרבה יותר מנקודת ההתחלה שהוא היה בה ביציאה מירושלים.

זאת משום שהוא היה אז בעיצומה של טעות, הוא עלול היה להמשיך בנסיעתו למרחקים אדירים ולעולם לא היה מגיע למחוז חפצו. אולם עתה הוא אמנם רחוק מאה ושמונים דקות מהיעד, אבל הוא נוסע לכיוון הנכון, לא משנה כמה זמן יקח לו, העיקר שהוא בכיוון הנכון!

סיים רבי יחזקאל סרנא זצ"ל את דבריו ואמר לו: אתה חושב שבתוך שבוע אדם יכול לחזור בתשובה? זו טעות! תשובה איננה דבר שעושים בין רגע, העיקר הוא לחפש את הכיוון הנכון ולהתייצב על הדרך המדויקת. דרך שעלולה להתמשך גם מאה ועשרים שנה, אבל מה שנדרש ממך זה רק להתייצב על דרך טוב!

זו נקודה שעלינו לשנן ולהחדיר בנפשנו - לא משנה כמה זמן תיקח הדרך, אך אם אתה על הכיוון הנכון, אתה כבר נמצא בעיצומה של התשובה!

תשובה איננה חזרה לאחור - אלא היא דרך חדשה!

ליסוד זה ניתן להביא סימוכין מדברי הגמרא במסכת מנחות (דף כט:): על הפסוק (בראשית ב, ד) "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם".

דורשת הגמרא: "אל תקרי בְּהִבְרָאָם אלא בה"י בראם. ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה (שפתוח מתחתיו), שכל הרוצה לצאת (ממנו לתרבות רעה) יצא".

ממשיכה הגמרא ושואלת: מפני מה הרגל הפנימי של הה"י תלוי באויר ואינו דבוק לגגו? שאם שב בתשובה מכניסים אותו בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו. שואלת הגמרא: ויכנס דרך פתח התחתון שיצא בו? ומתרצת הגמרא: לא מסתייעא מילתא - ופרש"י זצ"ל: לא יצלח הדבר בידו מאחר שהבא להיטהר צריך סיוע מפני יצר הרע ולכן עושים לו סיוע פתח גדול יותר (הערת כת"ר שליט"א: 'הפתח צר מעל רגל הה'א, לא רחב יותר מהאכסדרא').

כלומר: חז"ל מגלים לנו שהרוצה לשוב בתשובה נזקק לעזרה מיוחדת. הוא לא יכול פשוט לשוב לאחור אל אותו מקום, אלא הוא צריך מהלך חדש אשר יאפשר לו להשלים את תשובתו.

וכך כתב בספר שערי דרך (פרשת כי תצא) כי מדברי חז"ל אלו למדנו כי עבודת התשובה אינה מאפשרת להישאר באותה הדרך ולהסתפק בתיקונה תוך עריכת שינויים, אלא היא מחייבת יצירת דרך חדשה נבדלת בתכלית מהדרך הקודמת.

וכך נראה לפרש את המושג של "להתייבב על דרך טוב", כי עיקר התשובה היא העמידה והתייבבות בדרך טובה. זהו כוחו של השינוי שאדם עושה, כי עצם ההתקדמות שלו אל המטרה היא דרך הטוב!

הדבר נרמז בגמרא שעליו להיכנס דרך פתח חדש עליון יותר, ולא ישוב באותו פתח בו יצא לדרכו הרעה.

חזרה בתשובה - מתוך שמחה!

פרט חשוב נוסף בדרכי עשיית התשובה: החזרה בתשובה עליה להיעשות מתוך שמחה, בלי עצבות הנובעת מהתבוננות בעבר שלו. וכמדומני שרבים וטובים טועים בזה.

ויש ליסוד זה מקורות רבים. הנה השל"ה הקדוש זצ"ל כותב (עמוד התשובה) בטעם מצות האכילה בערב יום הכיפורים, משום שמצות התשובה צריכה להיעשות מתוך שמחת לב שאינה מושגת אלא מתוך אכילה ושתיה, וביום התשובה עצמו אין לאכול, ולכן אוכלים ושמחים ככל שניתן בערבו של יום.

על דרך זה כותב בעל תפארת ישראל זצ"ל על המשנה במסכת תענית (פ"ד מ"ה י"ב) (אות ס"ג) בטעם מנהגם של ישראל לשיר ביום הכיפורים את מילות הווידוי "אשמנו בגדנו וכו'", "וְלִשְׁמַחָה מֵהַזֶּה עֲשֵׂה" (קהלת ב, ב)?

ותירץ: כיון שעל ידי תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכויות לכן ראוי לשורר עליהם כעל זכויות.

ולנתיב המתבאר יש להוסיף, כי אחד ממאפייני התשובה השלימה הוא שהיא באה מתוך שמחה פנימית, ואז ממילא העוונות נהפכים לזכויות.

אם כן אין לך עת ראויה יותר לקול שיר וניגון מעת אמירת הווידוי!

"ועתה אל תעצבו" - "ועתה" לשון תשובה

ובספר תפארת שלמה (פר' ויגש) פירש על דרך זה את הפסוק (בראשית מה, ה) "וְעֵתָה אֶל תַּעֲצְבוּ" וז"ל:

"הנה "עתה" הוא לשון תשובה (כמבואר במדרש ב"ר כא, ו) לכן אמר: אף על פי שאתם צריכים לשוב בתשובה אך "אֶל תַּעֲצְבוּ" לא בעצבות הוא דרכי התשובה, כי התשובה היא מצות עשה מן התורה, וצריך לעשותה בשמחה וכמו שכתוב "עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה" (תהלים ק, ב).

מעשה עם הבעל שם טוב זצ"ל

נביא מעשה ידוע אשר טמון בו מוסר השכל חשוב עבורנו.

הבעל שם טוב זצ"ל הזדמן לעיירה אחת טרם כניסתו של יום הכיפורים, לשאלתו: מי הוא ה"בעל תפילה" העובר לפני העמוד ביום הקדוש, השיבו לו בני העיר: ה"מרא דאתרא" הוא גם ה"בעל תפילה".

ביקש מהם הבעל שם טוב זצ"ל שיתארו לו כיצד הוא מתנהג בתפילותיו. אמרו לו בני העיר: הרב אומר את כל הוידויים וה"על חטא" בניגוני שמחה...

הבעל שם טוב זצ"ל ביקש שיקראו לרב, כאשר שאל אותו לפרש דבר הלא וידוי צריך לומר בצער וביגון ולא בשמחה, הרב השיב ואמר: עבדו של מלך שמתפקידו לגרוף ולנקות את חדר המלך ממי השופכין המלוכלכים והטינופת בכדי להכינו עבור המלך שיהיה נקי ויפה, אם הוא אכן אוהב את המלך, אזי ישמח מאוד בעת מלאכתו על כך שזכה לעשות את עבודתו.

כמו כן אני - אמר הרב, בעת שאני מנקה את חדר המלך - את נשמת, אני שרוי בשמחה עצומה על כך שזכיתי לעשות נחת רוח למלך מלכי המלכים...

בשעת הוידוי זה מה שאנו בעצם עושים, מנקים את הנשמה - חלק אלוקי ממעל מכל לכלוכי וזוהמת העבירות, ועל כן יש לומר אותו מתוך שמחה!

הבעל שם טוב זצ"ל התפעל מהתשובה ואמר: אם כבודו מתפלל מתוך כוונה שכזו יהי חלקי עמו.

נפלא!

"המלט על נפשך אל תביט אחרריך"

וכפי שנתבאר הדרך הראויה לעשיית תשובה היא מתוך מבט קדימה, ואין להתעצב ולהתבונן בעבר שלו כי בזה רק ישקע בתסכול ובייאוש.

המשגיח הגאון רבי דן סגל שליט"א הוסיף על דרך זה לבאר את הפסוק (בראשית יט, יז): "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶט עַל נַפְשְׁךָ אֶל תִּבְיֵט אַחֲרֶיךָ" כלומר - כאשר אתה בא להימלט על נַפְשְׁךָ מן החטאים ולשוב בתשובה שלימה "אֶל תִּבְיֵט אַחֲרֶיךָ" - אל תביט על העבר, אלא תעשה תשובה מכאן ולהבא, כי מי שמביט לאחוריו נהפך לנציב מלח...

כך יש לפרש את הפסוק (ויקרא כו, י): "וַיִּשֶׁן מִפְּנֵי חֶדְשׁ תּוֹצִיאֹי" היינו שהמעכב מהיות האדם "חֶדְשׁ" הוא ה"ישן" - ההסתכלות על מעשי העבר, ולכן יראה אדם להוציא מליבו את ה"ישן" ולהיות בבחינה שזה היום נולד כבריה חדשה לגמרי.

לא לחשוב על העבר!

ומעשה בבחור אחד שהיה לו מקרה בו עבר עבירה באמצע השנה, ומיד אחר כך פנה אל המשגיח רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל שהורה לו: לא לחשוב על העבר. כאשר הגיע יום הכיפורים שאל שוב את המשגיח זצ"ל מה לעשות. השיב לו המשגיח זצ"ל: תאמר וידוי, אל תחשוב הרבה, פשוט תאמר את הנוסח ואל תתעכב כלל!

זאת הייתה הוראתו הגורפת בענין אמירת הוידוי - אין "לחפור" עמוק מדי, מה שאומרים זה כבר מספיק!

ומה שמצינו בספרים שהמתוודה יתמלא ביגון וצער על העבר שלו וכו', זאת הדרך כנראה התאימה לדורות עברו, אמנם בדור חלש ויתום כשלנו הדרך הוא - להביט קדימה ורק קדימה!

ואל לו לאדם להסתכל על העבר שלו ולהתעצב, אלא יחזור בתשובה מתוך שמחה.

"וחטאתי נגדי תמיד" - מזמן לזמן

ומובא בשם החוזה מלובלין זצ"ל בביאור הכתוב (תהלים נא, ה) "וְחַטָּאתִי נֶגְדִי תְּמִיד" שאין המכוון שיחשוב בכל עת תמיד בחטאיו, כי זו בחינה המביאה לידי עצבות, והיא תמנעהו מלעבוד את השי"ת עבודה מעולה וחשובה - עבודת השי"ת בשמחה, כדכתיב (תהלים ק, כ) "עֲבֹדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה". אלא הכוונה היא שיחשוב בעוונותיו מזמן לזמן, באופן שלא יסיח דעתו מהם, ויעשה עליהם תשובה.

האדמו"ר מסאטמאר הגאון רבי יואל זצ"ל הביא ראיה ליסוד זה (דברי יואל פר' צו):

רש"י זצ"ל מפרש בפרשת תצוה (שמות כז, כ) ש"תמיד" הכוונה לדבר הבא מזמן לזמן. ועל פי זה יש לפרש את הכתוב "וְחַטָּאתִי נֶגְדִי תְּמִיד" שאין הביאור שצריך לזכור כל עת וזמן את חטאיו ופשעיו, כי על ידי זה גורם רעה לנפשו, אלא שיחשוב על חטאיו מזמן לזמן.

וגם התבוננות זו תיעשה בדרך כלל, היינו, ידיעת חטאיו ושהוא צריך לחזור בתשובה, אבל אין להרהר כלל וכלל בפרטי המעשים שעשה, כי זה יביאו לידי עצבות.

הטעם שאין מזכירים מעשה עמלק בכל יום

על פי יסוד זה נוכל להסביר מדוע לא נצטוינו בתורה הקדושה להתמיד בזכירת מעשה עמלק בכל יום, אלא די לנו בהזכירנו זאת בקריאה בציבור אחת בשנה.

וטעם הדבר כי בכלל ענין זכירת מעשה עמלק הוא זכירת חטאם של ישראל שגרם לביאתו, ולא יאות לנפש להתמיד בזכירה זו.

נפלא!

תשובה - צעד אחר צעד

נעמיד יסוד חשוב מאוד נוסף בדרכי התשובה.

הדרך לעשיית תשובה כדבעי אינה בבת אחת אלא צעד אחר צעד, לאט אבל בטוח.

אין ספק שתשובה שלימה היא כשיש בה תיקון השלם בכל מעשיו, אולם בדרך כלל בכדי להשיג את התוצאה הרצויה יש לצעוד פסיעה אחר פסיעה בעזיבת החטא, עד שלבסוף ישיג את מטרתו וישוב להיות לגמרי תחת כנפי השכינה.

"רְאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמַר פְּקוּחַ אֲזַנִּים וְלֹא יִשְׁמַע"

הגאון רבי שלום שבדרון זצ"ל נהג לומר:

הפסוק בישעיה (מב, כ) אומר: "רְאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמַר פְּקוּחַ אֲזַנִּים וְלֹא יִשְׁמַע" ביאור הענין הוא כך: אנו סבורים שכדי לא לשמוע צריך להיות חירש, וכדי לא לראות יש להיות סומא, אך הנביא מלמדנו שיתכן גם ההפך! שדווקא מתוך הראיה לא יראה מאומה, ודווקא השומע - לא יִשְׁמַע דבר.

למה הדבר דומה?

למי שעומד קרוב אצל התזמורת הכוללת תופים וכלי שיר, ולרעהו יש דבר מה לומר לו, הלוא ברור שלא ישמע מאומה! וגם אם יצעק הלה בכל כוחו, אוזניו לא ישמעו אלא את התופים ורעש התזמורת בלבד!

האם נאמר שפלוגי חירש הוא? ודאי שלא! אלא מתוך שאוזניו שומעות הרבה - את רעש התופים והמחולות - אינו יכול לשמוע את דברי רעהו.

כן הוא גם בראיית העין, מי שענינו נשטפות בבת אחת במראה של חפצים רבים, הרי דוקא מתוך שרואה הרבה - הוא אינו רואה כלום! כי למרות שאין לו כל פגם בחוש הראייה, אך מחמת ריבוי הפרטים איננו יכול לראות כל אחד מהם.

זוהי כוונת הפסוק: כאשר אדם בא לחזור בתשובה והוא שומע דברי התעוררות, היצר הרע רואה שלא יוכל לו - מה עושה? דוחף אותו להגביר שמיעה על שמיעתו, וממריצו ללכת לשמוע בלי סוף כל שיחת התעוררות שנאמרת, עד שמרוב שמיעתו לא ישמע דבר, ובפועל ישאר בלי תשובה...

"שׁוֹבֵה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ" - דרך נמשכת

הגאון רבי שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל ביאר יסוד זה בדרך משל.

אדם נושא ממקום למקום מטען כבד מאוד, והנה באמצע הדרך הוא התעייף מכובד המשא שעליו עד שהתקשה להמשיך בהליכתו. מה עשה? חשב לעצמו: הלוא עד עמוד פלוני אין מרחק רב ולא יקשה עלי להעביר את החבילה עד לשם, ובזאת נעשה לו אפשרי וקל ללכת עד לאותו עמוד, ובהגיעו להתם עשה שוב תחבולה זו, הרי עד בית פלוני אין זה מרחק רב וניתן להגיע בקלות, וכך התקדם עוד ועוד עד שלבסוף הגיע אל מחוז חפצו.

כן היא הדרך בעבודת ה'. כתוב: "שׁוֹבֵה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֵיךָ" (הושע יד, ב) היינו שעל האדם לעלות לאט לאט ממדריגה למדריגה, ולהיות תמיד בבחינת "עד" ויאמר בלבו תדיר: "הלוא להתחזק בענין פלוני זה קל", וכאשר יקיים את אשר בלבו יוסיף עוד דבר קטן וכן על זה הדרך, עד שיזכה להגיע לתכלית השלמות - "עד ה' אֱלֹהֵיךָ".

זוהי הדרך הראויה והנכונה לחזור בתשובה.

כיצד טיפס מרן החזון איש זצ"ל בזקנותו עד מעלה ההר?

סיפר הגאון רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל:

לעת זקנותו של מרן החזון איש זצ"ל ההליכה נעשתה קשה עליו, ובכל זאת הוא לא פספס את קריאת התורה בבית הכנסת שעל ראש הגבעה.

כאשר נשאל על ידי מקורביו כיצד הוא מצליח לטפס עד בית הכנסת בכוחות עצמו, הוא ענה: אני מתחיל בפסיעה אחת, לאחר מכן אני בודק אם באפשרותי לילך עוד פסיעה, וכך אני צועד פסיעה אחר פסיעה - עד שאני מוצא את עצמי בבית הכנסת...

זהו הסוד! על אדם לחשב יכולתו לפני כל צעד בפני עצמו, ואל יתרפה בראותו את הדרך הארוכה שעליו לעבור עד להשלמת עבודתו!

כל פסיעה מקרבת לשפת הביצה!

המחשה נוספת בזה בשם הגאון בעל יסוד העבודה מסלונים זצ"ל.

משל לאדם שרגליו שקעו ונתקעו בבוע, אם הוא פוסע פסיעה ועוד פסיעה. אף שלמעשה שני רגליו עדיין בבוע כמקודם, בכל זאת כל פסיעה מקרבת אותו לשפת הביצה, ואם ימשיך כך הוא עתיד לצאת לבסוף מהבוע, ואין שום פסיעה שהולכת לריק.

כך עבודת התשובה - כל דבר קטן, כל חיזוק, או התגברות, מקרבים את האדם אל השלימות, למרות שהוא עדיין שרוי בתוך החושך.

תשובה ר"ת - ת'ורה ש'בת ו'ידוי ב'ושה ה'כנעה

נקודה נוספת שעל השב בתשובה לזכור:

כותב הגאון מרן הרב חיד"א זצ"ל בספרו דבש לפי (מערכת ח' אות ח'), וזת"ד: תשובה - רבינו האריז"ל כתב דהוא ראשי תיבות של ת'ענית ש'ק ו'אפר ב'כיה ה'ספד ודבריו חיים וקיימים. אך בדור החלש הזה שאין כל אדם יכול לקיים תשובה כזו ואין המוחות מסוגלים לעמוד בעבודה הזו לסגף עצמם בתעניות ולהתמסר לעבודת ה' מתוך יסורי הגוף, הנה לפחות צריך ליזהר בקצת דברים המקיימים התשובה והם גם כן ר"ת של "תשובה" - ת'ורה ש'בת ו'ידוי ב'ושה ה'כנעה.

התשובה בימינו באמצעות "עשה טוב"

ובספר משחת שמן הביא מדברי הגאון מרן הרב חיד"א זצ"ל שעבודת התשובה אינה נעשית רק באמצעות ה"סור מרע" בלבד, מפני שאין בכח האנשים שבימינו לסבול דרך עבודה כזו, אלא צריכים אנחנו לעמול בעבודת התשובה באופן של הוספה והתחזקות בחלק ה"עשה טוב" שבזה אין לך אדם שאינו בר הכי, וכל אחד מסוגל להתחזק ולהוסיף בעבודת ה'.

והדברים מפורשים במסכת עבודה זרה (דף יח:): שם אמרו חז"ל: "דרש רבי שמעון בן פזי: "אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ (בְּעֵצַת רְשָׁעִים)" (תהלים א, א) - לטרטיות ולקרקסיות של עובדי כוכבים. "וּבְדַרְךְ חֲטָאִים לֹא עָמַד" - שלא עמד בקנגיון.

"וּבְמוֹשֵׁב לַצֵּים לֹא יָשֵׁב" - שלא ישב בתחבולות. שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטראטיות ולקרקסיות ולא עמדתי בקנגיון אלך ואתגרה בשינה?! תלמוד לומר "וּבְתוֹרְתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה" (תהלים א, ב).

היינו שלא די ב"סור מרע" בלבד, להימנע מדברים אסורים והליכה למקומות פסולים, אלא על האדם להרבות גם ב"עשה טוב" - ללמוד תורה ולקיים מצוות ולהיות שקוע כל כולו בעבודת השם יומם ולילה.

הדרך לחזור בתשובה היא גם על ידי ה"עשה טוב"!

יסוד זה מובא עוד בגמרא שם (מס' ע"ז דף יט:): "שמא יאמר אדם נצרתי לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה, תלמוד לומר "סור מרע וְעֲשֵׂה טוֹב" (תהלים לד, טו) ואין טוב אלא תורה".

הרי לנו הוראה ברורה מרבותינו ז"ל בדרכי התשובה על חטא הלשון. לא די בהימנעות מדיבורים אסורים אלא חובה לדבר דיבורים טובים - דיבורי תורה.

על האדם להחשיב עצמו כבריה חדשה!

נוסיף בזה עוד נקודה חשובה נוספת אשר עיקרה הדרכה לחזור בתשובה.

רבינו יונה זצ"ל כותב בריש ספרו יסוד התשובה: על השב בתשובה להחשיב עצמו כבריה חדשה וכקטן שנולד. ותחושה זו היא הכרחית כדי להעניק לו דחיפה להתעלות ולהתקדם, וכך לא ישאר שקוע בעבירה וטומאה.

ונצטט חלק מלשונו שם: "אדם אשר פשע וחטא, ובא לחסות תחת כנפי השכינה להכנס בדרכי התשובה, אשכילך ואורך בדרך זו תלך. ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאילו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה וזה היום תחילת מעשיו. דרך זו תביאנו לשוב בתשובה שלימה, כי הוא יעשה עצמו כמשליך מעליו כובד העוונות ועוצם החטאים אשר עשה", עכ"ל"ק.

והקשה על זה המשגיח דלייקוואוד הגאון רבי נתן ואכטפויגל זצ"ל: מה שכתב רבינו יונה זצ"ל שיעשה עצמו כמי שאין לו חובה מובן, אבל מדוע עליו להרגיש כאילו אין לו זכות?

אלא שהביאור בזה כי עליו לחדש עצמו כבריה חדשה "כאילו בו ביום נולד", ולזה מוכרח שלא יהיה לו שום קשר עם עברו, לא זכות ולא חובה. רק כאשר ירגיש כאילו

נולד זה עתה ממש, דרך זו תביאנו לידי תשובה שלימה להשליך מעליו את כובד העוונות ועוצם החטאים ולילך בדרך הטוב בקיום תורה ומצוות.

הביאור בדברי חז"ל "ישוב היום שמא ימות למחר"

והנה על אף שנתבאר כי הדרך הנכונה של תשובה היא צעד אחר צעד, אמנם פשיטא שהאדם מצידו צריך לשאוף להגיע לדרגה הכי גבוהה וחזקה של עשיית התשובה.

דהנה איתא בגמרא במסכת שבת (דף קנג.): "שוב יום אחד לפני מיתתך", ומסקינן שם: "ישוב היום שמא ימות למחר".

ויש להבין: מדברי הגמרא ישנה משמעות שחיוב עשיית תשובה בכל שעה נובע רק מפני החשש "שמא ימות למחר", ואם כן לו יידע אדם בבירור שהוא עומד לחיות שנים רבות אין צריך לחזור בתשובה כל שעה.

אלא שהנחה זו תמוהה עד מאוד, הרי שלמה המלך אומר (קהלת ט, ח): "בְּכָל יְעַת יְהִי בְגִדְךָ לְבָנִים" היינו כפי שדורשת הגמרא שם, שעל אדם להיות תמיד נקי בלי חטא. ועוד הלוא מצות תשובה איננה פחותה משאר מצוות המוטלות על אדם, והיא לא ניתנה להידחות על אף שיודע שהוא עומד להאריך ימים ושנים. ואם כן יש לשאול מה באים חז"ל ללמדנו במה שאמרו: "ישוב היום שמא ימות למחר"?

ובהכרח יש לבאר בזה כפי שאמר הגאון רבי זאב אידלמן זצ"ל, חז"ל מורים לנו בזה את אופי התשובה המתבקשת. דהיינו, שהשב מחטאיו עליו לחוש כאילו הוא חוזר בתשובה יום אחד לפני מיתתו, שבודאי התשובה אז נעשית בכל נימי נפשו.

"העוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה"

בספר להעיר להורות ולהשכיל מוסיף רעיון חשוב בדרכי התשובה.

הגמרא במסכת עבודה זרה (דף מה:): אומרת: "העוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה". היינו - שאין די בעקירת העבודה זרה, אלא צריך לחפש ולהסיר שרשיה כדי שלא תחזור ותצמח.

השאלה היא, מדוע אמרו: "העוקר עבודה זרה", הרי הדברים אמורים לכאורה באשירה בעלת גזע ושרשים, מה שלא שייך בשאר אופני עבודה זרה.

אמנם, הביאור בזה הוא, כי כבר אמרו חז"ל במסכת שבת (דף קה:): "לא יְהִי בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֹכֵר" (תהלים פא, י) - איזהו אֵל זָר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע, עכת"ד.

ואם כן יש לומר שחיוב עקירתו של היצר הרע הוא כחיוב עקירת אשירה של עבודה זרה - המצריכה חיפוש והסרת השורשים כדי שלא תחזור ותצמח. כך גם בשאר עבירות, אנו יודעים שמאחרי כל מעשה עומדת סיבה וקיימת שורש בלבו של אדם. ואין די שיעשה תשובה על המעשה החיצוני בלבד, אלא "צריך לשרש אחריה" - לעשות תשובה גם על הסיבות והשרשים הנטועים בעומק לבו.

על כך אנחנו מבקשים שלוש פעמים ביום: "והחזירנו בתשובה שלימה לפניך", שלא נסתפק בתשובה חיצונית, אלא שנזכה להשלים אותה עד עומק שורשי החטא.

"החזירנו בתשובה שלימה לפניך"

נסיים את המאמר בפירושו הנפלא של הגאון רבי חיים קרייזווירט זצ"ל.

בשלושה מקומות מצינו בשמונה עשרה את הלשון "שלימה" - רפואה שלימה, גאולה שלימה ותשובה שלימה. ופירוש אחד לכולם, שלא ישוב הדבר אותו מבקשים אנו לסלק.

"רפואה שלימה" - שלא ישוב החולי עוד. "גאולה שלימה" - שלא נגלה עוד מארצנו. כך גם "תשובה שלימה" - שלא נשוב לחטוא עוד!

וכך כתב הרמב"ם זצ"ל בהלכות תשובה (פ"ב ה"ב): "ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו... שלא יעשהו עוד... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם".